וישראל מקראי. ז"ל הירושלמי בסוטה פרק אלו נאמרים (פ"ז ה"ד) אמר ר' מתניה כו' וישראל מקראי חסר וי"ו, מה התקרה הזאת (עובדיה) [עוביה] כו', ודרש מקראי לשון תקרה, שהוא עיקר חיזוק הבנין: (ז) **עם יוסף.** ופירוש ויוסף היה במצרים, עם יוסף שהיה במצרים, והוא הדין עם בניו שהיו במצרים: **אף על פי שזכה יוסף בו'.** והכי פירושו, דקרא ויהי כל נפש יולאי ירך יעקב שבעים נפש, שכל השבטים היו באחדות אחד כנפש אחד, ולא נתגאו זה על זה, ויוסף היה בענין אחד, כל זמן שהיה במצרים, ולא נשתנה מעבדותו למלכותו (יפה תואר): (ח) **אף על פי שמת יוסף בו'.** דהא דכתיב ובני ישראל פרו וישרצו, דבק לדלעיל דאמר אף על פי שמתו אלו, בני ישראל פרו וישרצו, והשתא מפרש שפרו ורבו הרבה כדרך הארץ, וחידוש הוא שבזיות יוסף ואחיו קיימים נכון שיפרו וירבו מאד לפי רוב סיפוק לרכם, אבל אחרי מותם בעצים לא יפרו כל כך, לכן אמר כי יד אלוהיהם היה עמהם כבתחלה, אבל לדרשא שקאמר אחר כך שכל אחת ואחת ילדה ששה בברס אחד, זהו גם מחודש, שלא היה יכולת ביוסף ואחיו בדבר זה, ולפי זה לא ידרש סמיכות: **ששה בברס אחד.** ששה לשונות של ריבוי כתובים במקרא זה, פרו, וישרצו, וירבו, ויעצמו, במאוד מאד, ותמלא וגו', הרי ששה (מתנות כהונה): **יולדת שבעים.** לריך לומר יולדת ששים, וכן הוא בויקרא רבה פרשה י"ג:

ומִנַּיִן שֶׁהֵם תִּקְרָתוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁכֵּן יְשַׁעְיָה הַנָּבִיא אוֹמֵר (ישעיה מח, יב) **"שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי":**

ז [א, ה] **"וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב וְגו' ", עִם יוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם הָיוּ ע', דָּבָר אַחֵר** [שם] **"וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרָיִם", אַף עַל פִּי שֶׁזָּכָה יוֹסֵף לְמַלְכוּת, לֹא נִתְגָּאָה עַל אֶחָיו וְעַל בֵּית אָבִיו, כְּשֵׁם שֶׁהָיָה קָטָן בְּעֵינָיו מִתְּחִלָּה שֶׁהָיָה עֶבֶד בְּמִצְרַיִם, כָּךְ הָיָה קָטָן בְּעֵינָיו אַחַר שֶׁהָיָה מֶלֶךְ:**

ח [א, ו] **"וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אֶחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא", "לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם קַיָּם מֵאוֹתָן שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם לֹא שִׁעְבְּדוּ הַמִּצְרִיִּים בְּיִשְׂרָאֵל.** [א, ז] **"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ", אַף עַל פִּי שֶׁמֵּת יוֹסֵף וְאֶחָיו אֱלֹהֵיהֶם לֹא מֵת, אֶלָּא "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ", דָּבָר אַחֵר "כָּל אַחַת וְאַחַת יָלְדָה שִׁשָּׁה בְּבֶרֶס אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וְגו' ", וְיֵשׁ אוֹמְרִים שְׁנֵים עָשָׂר, דִּכְתִיב "פָּרוּ" שְׁנַיִם, "וַיִּשְׁרְצוּ" שְׁנַיִם, "וַיִּרְבּוּ" שְׁנַיִם, "וַיַּעַצְמוּ" שְׁנַיִם, "בִּמְאֹד מְאֹד" שְׁנַיִם, "וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אוֹתָם" שְׁנַיִם, הֲרֵי י"ב.** [א, ז] **"וַיַּעַצְמוּ" יֵשׁ אוֹמְרִים שִׁשִּׁים בְּבֶרֶס אֶחָד, וְאַל תִּתְמַהּ, שֶׁהֲרֵי עַקְרָב שֶׁהִיא מִן הַשְּׁרָצִים יוֹלֶדֶת °שִׁבְעִים,**

מקוראי. אלפי פסוטו שפירש אחי קורלו, היה לו לומר מקראי, כמו שכתוב ישעיה סוף ד' ועל מקראיה, על כן דורש מלשון קורה גם כן, ופירש אחי קורא בשמו על שהוא כקורה: (ז) **ויהי כל נפש.** וסיפא דקרא שבעים נפש ויוסף היה במצרים, וזה מיותר שכבר מפורש שהיה במצרים. ופירש תחלה כפשוטו, עם יוסף שהיה כבר במצרים היה שבעים, ובהכרח שפירושו יוסף ובניו שהם גם כן בכלל כל יולאי ירך יעקב: **בשם שהיה קטן.** כמו שאמרו בראשית רבה פרשה ל' סימן ח', כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו, וכן בתנחומא סדר זה על פסוק ומשה היה רועה: (ח) **ובל הדור ההוא.** ואחר כך ויקם מלך חדש שעבדם בפרך: **לא שעבדו.** עיין לעיל סימן ד' מה שכתבתי בפירושו: **לא מת.** פירוש ההבטחה שהבטיח לאבות שיהיה זרעם לא בטלה, אלא קיים אמונתו ליעני עפר. ובתנחומא הגירסא וימת יוסף וגו' אף על פי כן ובני ישראל פרו וגו': **דבר אחר.** בתנחומא ליתא, וגם כאן הוא מיותר, וגורס רבי יצחק אומר כל אחת ילדה ששה, וזה על פי מדה י': **ויעצמו יש אומרים ששים עד שבעים.** בשיבוש, וכך לריך לומר וישרצו יש אומרים ששים, שהרי עקרב מן השרצים יולדת ששים. וכן הוא בויקרא רבה פרשה י"ג סימן ה, מה עקרב משרצת ששים ששים. ובילקוט כאן ובני ישראל פרו וישרצו וגו', אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם, הדא עכברא יולד שית, אם לקטן וכו', הדא עקרבא יולדת שיתין. ובפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ב וכ"ד כמין ארבע גדול ששה בברס אחד, כדברי הילקוט:

שבן ישעיה. לפי שנטעם כמו שאמרו רז"ל לכן אמר דהוא גופיה קאמר שנמצא הודאת בעל דין: **מקוראי.** לשון תקרה והוא דבק למה שאמר אחר כך אף ידי יסדה ארץ וכו' שקירה הארץ והשמים

מתנות כהונה

בהס: [ח] **ששה.** ששה לשונות של רבוי כתובים במקרא זה. פרו. וישרצו. וירבו. ויעצמו. במאד מאד. ותמלא וגו'. הרי ששה .וודאי כל אחד ואחד היתה קבלה בידו ואסמכיה אקרא:

אשד הנחלים

[ז] **עם יוסף.** וזהו ויוסף היה במצרים, נמנה עמהם למספר השבעים: **אף על פי שזכה.** וזהו מרומז ויוסף, אף שהיה במצרים למלך, עם כל זה נמנה עמהם בשוה, כי לא התגדל עליהם. או באורו, ויוסף היה במצרים על דרך אחד, כמו שהיה בתחלה כן היה בסוף: [ח] **חי הוא.** כי ישראל, ביאורו לפי המדרש ישר אל. ובאורו ובני הישרים לאל, לכן פרו וישרצו. כי ה' חי לעולם ומשגיח עליהם: **לפיכך כתיב ויקם.** כי מתחלה הורידוהו, ואחר כך הקימו אותו עוד הפעם, כאלו הוא חדש המקיים גזירתם: **ואל תתמה.** כלומר שיצא מחוק הטבעי מאד, שכן מצינו בטבע השרצים כן, ואם כן הנס היה באדם דוגמת המציאות. ואף שה' ברוך הוא כל יכול נעלה מדרך טבע המציאות, כבר האריכו המחברים בספריהם לבאר מעניני הנסים הבלתי כתובים בתורה בבירור, שהיו נגללים מעט מטבע המציאות, ועל כן לא נכתבו:

ידי משה

[ח] **וימת יוסף וגו' ללמדך שכל זמן שאחד מהם היה קיים וכו'. ובני ישראל פרו וישרצו אף על פי שמת יוסף וכו' פרו וישרצו כל אחת ואחת ילדה ששה בברס אחד.** הנה קשה מאד להבין חיבור המדרש, ואין לו שחר. ונראה לי בן המחבר לייחס על פי פשוטה, לפי דאיתא בפסוק (ישעיה ס, כב) והצעיר יהיה לאלף וגו' אני ה' בעתה אחישנה, כשמביא הקב"ה את הגאולה קודם זמן, אזי ישראל פריס ורביס, שהצעיר יהיה לאלף, בזה מושלם השעבוד, בהיות שנקבע השעבוד, דרך משל על ששה דורות, אז כשישראל פריס ורביס מאד בשני דורות, יהיו כך אלפים כמו ששה דורות, וכן היה במצרים, לפי שעיקר השעבוד לא היה רק שמונים ושש שנים, כדאיתא לקמן החשבון, ונלמד מדרש זה, הואיל וכל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא שעבדו בהם, אם כן לא והשוב אלא היה השעבוד רק שמונים ושש שנים, והאיך נתקיים שיהיו ארבע מאות ושלשים שנה, אלא מכח ותמושים עלו בני ישראל, חמשה חלקים חמשה פעמים שמונים ושש, הוא ארבע מאות ושלשים. ולכך נראה לי הטעם שהיו יולדות ששה, כי שנים הוא טבע הטולם, וילדו ארבע יותר, כדי שיהיה החשבון חמשה פעמים שמונים ושש, ודוק. וזה כוון המדרש, ללמדך, שכל זמן שאחד מהם קיים, ואם כן לא והשוב אלא היה השעבוד רק שמונים ושש שנים. וקשה מאי תקנה יש בדבר, הלא יהיה מכל מקום ארבע מאות ושלשים שנה ומאי תקנה פעקא מינה, ומאי איכפת בהתחלת הזמן, אלא על כל פנים מוכרחים להיות ארבע מאות ושלשים שנה. לזה אמר, אף על פי שמת יוסף, אלהיהם לא מת, ולא הולרכו להיות ארבע מאות ושלשים שנה, שהקב"ה עשה תקנה שבני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בברס אחד, אם כן נשלם השעבוד באותן שמונים ושש שנה שהיו בני ישראל ארבע חלקים יותר ממה שהיו רגילים להיות, ואז חמש פעמים שמונים ושש עולה ארבע מאות ושלשים. כן נראה לי בן המחבר:

מסורת המדרש

יג. סדר עולם פרק ג':

יד. מכילתא סדר בא פרשה י"ב. וסדר בשלח פרשה א'. אגדת בראשית פרק ה'. תנחומא פקודי סימן ט'. פסיקתא דרב כהנא פיסקא יו"ד:

אם למקרא

שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי אֲנִי הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן:
(ישעיה מח:יב)

ענף יוסף

(ח) [ז] **שכל זמן שהיה אחד מהם קיים בו'.** והא דאמר בבראשית רבה פרשה ל"ו שכיון שנפטר יעקב אביו התחיל שעבוד מצרים. תירץ החזקוני שמשנפטר יעקב התחילו לשעבד בהם מעט. והרא"ם תירץ שלא היה שעבוד ממש, אלא דרך בקשה ופיוס, כמו שדרשו (סוטה יא, ב, לקמן ה, ה) בתחלה בפה רך, ואחר כך בפרך, ופירוש התחילה השעבוד, שהתחילו לעשות בהם סימני שעבוד:

שינוי נוסחאות

(ח) **אף על פי שמת יוסף ואחיו אלהיהם לא מת.** הגרסה במהדורת שנאן "הם לא מתו" במקום "אלהיהם לא מת". **שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים.** רש"ש גרס "...יולדת ששים", עיין שם ראיותיו, וכן הוא בהדיא במהדורת שנאן:

חידושי הרד"ל

[ח] **אלהיהם אלא ובני ישראל פרו בו'.** כהבטחתו ליעקב (בראשית מו, ג) כי לגוי גדול אשימך שם, וכמה דלתת לאמר (והפרתיך) [מַפְרֶךָ] והרבתיך וגו' (בראשית מח, ד). ומכוין למה שכתוב (זכריה ח, ה) אבותיכם היה הם והנביאים הלעולם יחיו לך דברי ותקי אשר צויתי וגו' הלא השיגו וגו': **כל אחד ואחד ילדה ששה בו'.** תנחומא פקודי: **הרי שנים עשר ויש אומרים ששים בו'.** כן לריך לומר: **מן השרצים ויולדת ששים.** כן לריך לומר, וכן הוא בויקרא רבה פרשה יג, ה (ועיין תנחומא פקודי סימן טו):

חידושי הרש"ש

[ז] **בשם שהיה קטן בו' עבד במצרים בו' גראה דדרוש היה.** שהיה בהויתו כל ימי היותו במצרים. וברש"י בתומש הגירסא הוא יוסף הרועה את לאן אביו כו'. ונראה דדרש כעין גזרה שוה היה היה מן היה רועה את אחיו בצאן: [ח] **דבר אחר בכל אחת בו'.** בתנחומא הגירסא רבי יצחק אומר כל אחד ואחד כו', וכן לריך לומר כאן: **ויעצמו יש אומרים ששים בו'.** דרש ויעצמו כעוס שבשרצים, והוא העקרב: **יולדת שבעים.** טעות סופר, ולריך להיות ששים, עיין ילקוט מהפסיקתא, ולעיל בבראשית רבה פרשה מד, ז, מה עקרב יולדת לששים ששים:

באור מהרי"פ

[ז] **בשם שהיה קטן בעיניו וכו'.** עיין יפה תואר, ורבי אליעזר מזרחי, באורו על המדרש הזה: [ח] **יולדת שבעים.** ולריך עיין, פתח בששים וסיים שהרי עקרב יולדת שבעים. ובעל תולדות נח מגיה שהרי עקרב יולדת שתין, וכן הובא בילקוט:

לקוטים

[ז] **אע"פ שזכה למלכות בו'.** מה שכתב זה כאן דהכתוב בא ליתן טעם למה שמות כל השבטים מרמזים לגאולת מצרים, ושם יוסף רומז לגאולה דלעתיד שהיא גדולה ומיין ר"ת כדלעיל, ולזה אמר ויוסף היה במצרים שנעשה מלך ועמד בגדקו על כן רב חילו. ומיין מדרש רות בפסוק ויני הלילה אלו גדולים ברשות אביה כו' עיין שם: [ח] **שמות יוסף בו'.** בא לתרץ הלא אף בעוד יעקב חי כתיב ויפרו וירבו מאד, ואיתא במדרש בגדקו על כן רב חילו. ומיין מדרש רות בפסוק ויני הלילה אלו גדולים ברשות אביה כו' עיין שם: [ח] **שמות יוסף בו'.** בא לתרץ הלא אף בעוד יעקב חי כתיב ויפרו וירבו מאד, ואיתא במדרש

ותמלא הארץ אותם בחושים בו'. שלשון מלא נופל על למחיס רבים, כמו פן תקדם המלאה הזרע (דברים כב, ט): **בחושים.** כחורשים, פירוש יער הנומח קנים הרבה, ובפרק (מי שמתו) (יש נוחלין) (בבא בתרא קיח, א - ב) יש בלשון הזה, ועיין שם בפירוש רשב"ם:

[ח] חדש גזירות עליהם. כדי למעטם: **הדא הוא דכתיב ויקם מלך חדש.** וכמאן דאמר שנתחדשו גזירותיו: **שנתחדשו גזירותיו.** ויקם פירוש שקם לחדש גזירות רעות, כמו רבים קמים עלי (רש"י): **דכתיב חדש.** ואשר לא ידע את יוסף לא דייק, דאפשר לפרש ליה שעשה עצמו כאילו לא ידעו (יפה תואר): **דלא כתיב וימת וימלוך.** וימת מלך מצרים וימלוך תחתיו אחר, ומאן דאמר חדש ממש, מני לתרץ כי לא מת הראשון, אלא שזה מרד ומלך תחתיו, והיינו ויקם (יפה תואר): [ט] **למה קראו מלך חדש.** לא סבירא ליה שמפני חידוש גזירותיו יתואר הוא בתואר חדש, ועוד דמשמע דקרי ליה חדש קודם שנתייעץ עם עמו לחדש הגזירות (יפה תואר): **והלא פרעה עצמו היה.** כדדייק לעיל: **עד שאמר להם בו'.** והא דכתיב ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל, דמשמע שהוא השיאם עצה, יש לומר שבני מצרים המושלים הם שהשיאוהו עצה זו ושהורידוהו מכסאו, ואחר שהודה להם הואיל לדבר עם המון העם שיסכימו בזה, פן הבט אל עמל לא יכלו, והא דאמר בסמוך הוא התחיל בעצה פליגא ארבנן אלו (יפה תואר): **לפיכך כתיב ויקם מלך חדש.** ולא קאמר וימלוך שהוקם מירידתו (יפה תואר). וכתיב מלך חדש על שם חידוש המלוכה, כמו ונחדש שם המלוכה דשמואל (רש"י):

[י] **רבנן פתחין.** איכא אלו רבנן דלעיל, דהני סבירא להו דחיקרי חדש מפני שנתחדשו גזירותיו, כדמסיימי מלתייהו, ולהכי פתחין פתחא להאי קרא בה' בגדו וגו', לסמוך לדבר דמלך חדש פירושו שנתחדשו גזירותיו, כדדרשינן עתה יאכלם חדש מלך חדש שעמד כו', ולפי זה אתא נמי שפיר לשון ויקם, שהקדוש ברוך הוא הקימו לפרעה מהם (יפה תואר): **אמרו נהיה במצרים.** כדי שידמו להם ויאהבו אותם, והקדוש ברוך הוא הפך לבם לשנוא עמו: **מבאן אתה למד שמשה מלן.** כלומר שלכך הוצרך משה למול אותם ביציאתם ממצרים, כדאי' לקמן פרשה י"ז, מה ראה הקדוש ברוך הוא להגין עליהם בדם, כדי לזכור להם דם ברית מלת אברהם כו'. ושם פירשתי דדם מילה היינו שנימולו אותן שלא מלו במצרים בלילה ההוא, ודם ברית מילת אברהם, הכוונה על עיקר מצות מילה שנקראת ברית אברהם, שהוא היה ראשון במצוה זו (תולדות נח). וכאן משמע שמעצמם הפרו ברית מילה, וכן משמע לקמן פרשה י"ט סימן ו', ובמדבר רבה פרשה ט"ו, אבל בפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט אמר שפרעה מנע מהם ברית מילה: **שמשה מלן ביציאתן.** דכתיב כי מולים היו העם היוצאים: **שהיו המצרים אוהבים אותם.** מפני יוסף שהחייה ברעב, וגם מפני שבטלו המילה והיו לעם אחד: **עתה יאבלם חדש.** הוא על דרך אל תקרי חודש אלא חדש, בקמ"ץ (מנחת שי): **את חלקיהם.** שנחלקו מאחר הקדוש ברוך הוא, כי המהול דבק בה' מאות בריתו וכו' (יפה תואר):

מתנות כהונה

בחושים. כמו יער של קנים הנומח קנים הרבה. עיין בערוך ערך חש השליש: [**הלא.** שם התואר אלא מדלא קאמר וימת וימלוך דייק: **רב ושמואל בו'.** פרק קמא דסוטה: **רבנין פתחין.** איכא דרבנין דלעיל: הכי גרסינן **פתחא להאי פרשתא בהאי קרא: יאבלם חודש בו'.** דרש ביה לשון חדש. כמה דאת אמר מלך חדש:

אשד הנחלים

בחושים של קנים. עיין רד"ל. ואולי הונח על דבר שהוא מסודרים רק מלאים ורצים בכל הארץ, כי באמת היה ישיבתם

חידושי הרד"ל

בחושים של קנים. בתנחומא הגירסא כחרשים, פירוש כיערים. (ואפשר דרש לה מלשון ותמלא הארץ אותם, כמה דאת אמר (בראשית מא, כב) בקנה אחד מלאות וגו', וגם לשון מלא נופל על שמחיס רבים, כמו פן תקדם המלאה הזרע (דברים כב, ט): **רב ושמואל בו'.** כל זה המאמר בלשון הש"ס פרק קמא דסוטה (יא, א) בקצת שינוי לשון ממסדרי הילמדנו: **מבאן אתה למד.** כמו מהיכן, כלומר מזה שמפרש ממה שהוצרך משה למולן נלמד אלא מלו תחלה: **וביון שעשו כן הפך הקדוש ברוך הוא האהבה בו'.** שהיו רוצין להתחבר לדבוק לאהבה בהן, הפך הקב"ה בחמלתו עליהם (אלא יתערבו בהם וילמדו תועבת מצרים) את לבן לשונאם, וכמו שכתוב בתורת כהנים פרשת בהר (פרק ח) מי גרס לך דבוקו עמו:

באור מהרי"פ

בחושים של קנים. עיין מתנות כהונה. ובערוך ערך חש הגירסא וזה לשונו שם, והר הבית לבמות יער דירמיה (כו, יח) ומיכה (ג, יב), תרגום לחשש חורשא: **מבאן אתה למד שמשה ובו'.** פירוש, מכאן אתה למד שבטלו מצות מילה, ממה שמשה הוצרך למולן ביציאתן ממצרים, שמע מינה שביטלו אותה במצרים:

מסורת המדרש

טו. עיין רבינו דף כ"ג. סוטה דף י"ח:

טז. תנחומא כאן סימן ה' כל הענין:

יז. ילקוט כאן רמז קס"ב כל הענין. ילקוט הושע רמז תקכ"ב:

אם למקרא

בה' בָּגְדוּ כִּי בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת חֶלְקֵיהֶם: (הושע ה:ז)

הָפֵךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו: (תהלים קה:כה)

לקוטים

דבר אחר ובו'. שבאמת רבו יותר, שילדה ששה בכרס אחד או שתים עשרה וכו'. מה שאין כן קודם זה כתיב רק שלשה לשונות, ויפרו וירבו מאד:

אמרי יושר

[ח] בה' בגדו. הרגישו והלא ברכת ה' [היא תעשיר] [ו] לא יוסיף עצב (משלי י, כב), ואיך נמשך כאן מהריבוי וישימו עליו שרי מסים. [ו]תירצו שלא נמשך, אלא שהיו בנים לא נמוסים אלא זרים, [ו]לא ידע מילת יוסף, וזה כי יוסף היה מנהיג במילה, כמו שכתוב (בראשית מא, מה) אשר יאמר לכם תעשו, גם אין הזכות אלא בהולדה, [ו]לא בלידה, כי לו היו בני גויות, אין בזה הבא מהגויה קרוי בזה. אז כיון שראו אמת אחיהם, תשבו כי רעותם וקרבם למצרים תעמוד להם, זה את חלקיהם, חלק מחלקיהם, ונהפך לשנאה, כי הפעלות שזה היה לכוונת קנות גבורה כנגדם, **הפך לבם לשנוא עמו:**

שינוי נוסחאות

רבנן פתחין פתחא להאי קרא. מ"כ מגיה "... פתחא להאי פרשתא מהאי קרא:

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: [א, ז] **"וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם" כְּחוֹשִׁים שֶׁל קָנִים.** [א, ח] **"וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ", כֵּיוָן שֶׁרָאוּ הַמִּצְרִיִּים כָּךְ חִדְּשׁוּ גְזֵירוֹת עֲלֵיהֶם, הָדָא הוּא דִכְתִיב "וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ", [יז]רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר "חָדָשׁ" מַמָּשׁ, וְחַד אָמַר שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְזֵירוֹתָיו, שֶׁחִדֵּשׁ גְּזֵירוֹת וּפוּרְעָנִיּוֹת עֲלֵיהֶם, טַעְמָא דְּמַאן דְּאָמַר "חָדָשׁ" מַמָּשׁ דִּכְתִיב "חָדָשׁ", טַעְמָא דְּמַאן דְּאָמַר שֶׁחִדֵּשׁ גְּזֵירוֹתָיו, דְּלָא כְתִיב "וַיָּמָת וַיִּמְלוֹךְ". [א, ח] "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף", עַל דַּעְתֵּיהּ דְּמַאן דְּאָמַר חָדָשׁ נִיחָא, וְעַל דַּעְתֵּיהּ דְּמַאן דְּאָמַר שֶׁחִדֵּשׁ גְּזֵירוֹתָיו מַאי דָּרֵישׁ בֵּיהּ, דַּהֲוֵי דָּמֵי כְּמַאן דְּלָא יָדַע לֵיהּ לְיוֹסֵף כְּלָל, רַבָּנָן אָמְרִי: לָמָּה קְרָאוֹ מֶלֶךְ חָדָשׁ, וַהֲלֹא פַּרְעֹה עַצְמוֹ הָיָה, אֶלָּא שֶׁאָמְרוּ הַמִּצְרִים לְפַרְעֹה: [יח]בֹּא וְנִזְדַּוֵּג לְאוּמָּה זוֹ, אָמַר לָהֶם: שׁוֹטִים אַתֶּם, עַד עַכְשָׁיו מִשֶּׁלָּהֶם אָנוּ אוֹכְלִים וְהֵיאַךְ נִזְדַּוֵּג לָהֶם, אִלּוּלֵי יוֹסֵף לֹא הָיִינוּ חַיִּים, כֵּיוָן שֶׁלֹּא שָׁמַע לָהֶם הוֹרִידוּהוּ מִכִּסְאוֹ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, עַד שֶׁאָמַר לָהֶם: כָּל מַה שֶׁאַתֶּם רוֹצִים הֲרִינִי עִמָּכֶם וְהֵשִׁיבוּ אוֹתוֹ, לְפִיכָךְ כְּתִיב "וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ". [יט]רַבָּנָן פָּתְחִין פִּתְחָא לְהַאי °קְרָא:** (הושע ה, ז) **"בַּה' בָּגָדוּ כִּי בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת חֶלְקֵיהֶם", לְלַמֶּדְךָ כְּשֶׁמֵּת יוֹסֵף הֵפְרוּ בְּרִית מִילָה, אָמְרוּ: נִהְיֶה כַּמִּצְרִיִּים, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד, שֶׁמֹּשֶׁה מָלַן בִּיצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם, וְכֵיוָן שֶׁעָשׂוּ כֵּן הָפַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָאַהֲבָה שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִיִּים אוֹהֲבִין אוֹתָן לְשִׂנְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר** (תהלים קה, כה) **"הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו", לְקַיֵּים מַה שֶׁנֶּאֱמַר** (הושע ה, ז) **"עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת חֶלְקֵיהֶם".**

רבי נתן אומר. עיין בבא בתרא דף (קס"ג) [קמג, ב] על פסוק וכני דן חושים, כחושים של קנים. ופירש רש"י הרבה יולאין ממקום אחד, וכן פירש הרבה מכרם אחד. ולשון התנחומא כאן רבי יונתן אומר ותמלא הארץ אותם, מלאו את הארץ כחורשים של קנים, פירוש כיער שגדלים זה אצל זה הרבה מאד, ואולי צריך לומר גם כאן כן: **ביון שראו בו' הדא הוא דכתיב ויקם.** כאן יש חסרון ובלבול גירסאות, כי עד כאן מהתנחומא, והגירסא שם הדא הוא דכתיב ויקם מלך חדש, וכי חדש היה אלא שחידש גזירות פורעניות עליהם. ומה שאמר רב ושמואל, הוא מגמרא סוטה י"ח (ע"ח). ומה שאמר וחד אמר שחידש גזירות וכו', הוא מהתנחומא ולא מהגמרא: **וימת וימלוך.** כמו שאמרו בסוף ויעלה שבע פעמים. ולדעת זו הארוך פרעה הרבה שנים, שהרי היה יוסף במצרים שמונים שנה: **רבנן אמרין.** בתנחומא הגירסא דבר אחר ויקם מלך חדש והלא פרעה עצמו, היה היינו אותו שהיה בימי יוסף: **רבנן פתחין.** כשבאו לדרוש פסוק ויקם מלך חדש, היו פותחים מפסוק זה: **הפרו ברית.** לקמן פרשה י"ט סימן ה'. ומה שאמר שמשה מלן, פירוש מדהוצרך משה למלן כולם, הרי שעד עתה לא מלו. ובפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט איתא, עד שעמד פרעה וגזר עליהם גזירות קשות, ומנע מהם ברית מילה. ועיין תנא דבי אליהו סוף פרק כ"ג, וריש פרק כ"ד שחולק על זה: **הפך לבם.** ובפסוק הקודם שם ויפר את עמו וגו', היה לו לומר וירב, כמו שכתוב כאן וירב העם ויעצמו, על כן דורש ויפר לשון הפר ברית, ואז הפך לבם לשנוא, ופירושו שאותו פרעה ועמו שאהבם, נהפכה אהבתם לשנאה, שאם פרעה אחר אין זה הפיכה. ומה שאמר את חלקיהם סיים בילקוט הושע שנחלקו על הקב"ה:

מִכָּאן אוֹמֵר. עַיִן בְּבָא בַּתְרָא דַּף (קס"ג) [קמג, ב] עַל פָּסוּק וּכְנֵי דָן חוּשִׁים, כְּחוֹשִׁים שֶׁל קָנִים. וּפֵירַשׁ רַשִׁ"י הַרְבֵּה יוֹצְאִין מִמְּקוֹם אֶחָד, וְכֵן פֵּירַשׁ הַרְבֵּה מִכֶּרֶם אֶחָד. וְלָשׁוֹן הַתַּנְחוּמָא כָּאן רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר וְתִמְלֵא הָאָרֶץ אוֹתָם, מִלְּאוּ אֶת הָאָרֶץ כְּחוֹרְשִׁים שֶׁל קָנִים, פֵּירוּשׁ כִּיעַר שֶׁגְּדֵלִים זֶה אֵצֶל זֶה הַרְבֵּה מְאֹד, וְאוּלַי צָרִיךְ לוֹמַר גַּם כָּאן כֵּן: **בְּיוֹן שֶׁרָאוּ בוֹ' הַדָּא הוּא דִכְתִיב וַיָּקָם.** כָּאן יֵשׁ חִסָּרוֹן וּבִלְבּוּל גִּרְסָאוֹת, כִּי עַד כָּאן מֵהַתַּנְחוּמָא, וְהַגִּרְסָא שֶׁם הַדָּא הוּא דִכְתִיב וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ, וְכִי חָדָשׁ הָיָה אֶלָּא שֶׁחִידֵּשׁ גְּזֵירוֹת פּוּרְעָנִיּוֹת עֲלֵיהֶם. וּמַה שֶׁאָמַר רַב וּשְׁמוּאֵל, הוּא מִגְּמָרָא סוֹטָה י"ח (ע"ח). וּמַה שֶׁאָמַר וְחַד אָמַר שֶׁחִידֵּשׁ גְּזֵירוֹת וכו', הוּא מֵהַתַּנְחוּמָא וְלֹא מֵהַגְּמָרָא: **וִימַת וִימְלוֹךְ.** כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסוּף וַיַּעֲלֶה שֶׁבַע פְּעָמִים. וּלְדַעַת זוֹ הָאֲרִיךְ פַּרְעֹה הַרְבֵּה שָׁנִים, שֶׁהֲרֵי הָיָה יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם שְׁמוֹנִים שָׁנָה: **רַבָּנָן אָמְרִין.** בְּתַנְחוּמָא הַגִּרְסָא דְּבַר אַחֵר וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ וְהֲלֹא פַּרְעֹה עַצְמוֹ, הָיָה הַיְינוּ אוֹתוֹ שֶׁהָיָה בִּימֵי יוֹסֵף: **רַבָּנָן פָּתְחִין.** כְּשֶׁבָּאוּ לִדְרוֹשׁ פָּסוּק וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ, הָיוּ פּוֹתְחִים מִפָּסוּק זֶה: **הֵפְרוּ בְּרִית.** לְקַמָּן פַּרְשָׁה י"ט סִימָן ה'. וּמַה שֶׁאָמַר שֶׁמֹּשֶׁה מָלַן, פֵּירוּשׁ מִדְּהוּצְרַךְ מֹשֶׁה לְמָלַן כּוּלָּם, הֲרֵי שֶׁעַד עַתָּה לֹא מָלוּ. וּבְפִרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר פֶּרֶק כ"ט אֵיתָא, עַד שֶׁעָמַד פַּרְעֹה וְגָזַר עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת, וּמָנַע מֵהֶם בְּרִית מִילָה. וְעַיֵּן תַּנָּא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ סוֹף פֶּרֶק כ"ג, וְרֵישׁ פֶּרֶק כ"ד שֶׁחוֹלֵק עַל זֶה: **הֵפַךְ לִבָּם.** וּבַפָּסוּק הַקּוֹדֵם שָׁם וַיַּפֵּר אֶת עַמּוֹ וגו', הָיָה לוֹ לוֹמַר וַיַּרְבֶּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב כָּאן וַיַּרְבֶּה הָעָם וַיַּעַצְמוּ, עַל כֵּן דּוֹרֵשׁ וַיַּפֵּר לְשׁוֹן הֵפֵר בְּרִית, וְאֵז הֵפֵךְ לִבָּם לִשְׂנֹאת, וּפֵירוּשׁוֹ שֶׁאוֹתוֹ פַּרְעֹה וְעַמּוֹ שֶׁאָהַבְתָּם, נֶהְפְּכָה אַהֲבָתָם לִשְׂנֵאָה, שֶׁאִם פַּרְעֹה אַחֵר אֵין זֶה הֲפִיכָה. וּמַה שֶׁאָמַר אֶת חֶלְקֵיהֶם סִיֵּם בִּילְקוּט הוֹשֵׁעַ שֶׁנֶּחֱלְקוּ עַל הַקָּבָּ"ה:

מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁמֹּשֶׁה מָלַן בִּיצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם, וְכֵיוָן שֶׁעָשׂוּ כֵּן הָפַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָאַהֲבָה שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִיִּים אוֹהֲבִים אוֹתָן לְשִׂנְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קה, כה) **"הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו", לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר** (הושע ה, ז) **"עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת חֶלְקֵיהֶם".**

וכי לא היה מכיר את יוסף. דלף על גב דמפרשינן דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה, הוי ליה למימר בפירוש כן, ולא לכתוב בלשון שאינו לפי האמת, ומשני רבי אבין שלפי שממה שכפר בטובת יוסף בא לכפור בה', ולגלויי לן הא מילתא השוה הלשון לכתוב כאן אשר לא ידע דומה למרך, שאמר שם ולא ידעתי את ה' (יפה תואר). והא דלא המיתו הקדוש ברוך הוא קודם שאמר לא ידעתי את ה', כמו שאמר במשל של רוגם, לפי שמדתו של הקדוש ברוך הוא אינו כמדת (מ"ו) [בשר ודם] אלא באשר הוא שם (תולדות נח): **בלומר היום אשר לא ידע את יוסף למחר בו'.** כלומר מעניין אשר לא ידע ממנך מה שאמר אחר כך לא ידעתי, וקרוב בעיני כי לשון כלומר היום אשר לא ידע בו', אינו מעיקר המדרש אלא דברי איזה מפרש (יפה תואר):

(ט) [יא] הוא התחיל בעצה תחלה. הלא בקללה מתחילין מן הקטן כדאיתא בבראשית רבה פ"ב, והכי נמי כתיב ובעמך ובכל עבדיך העם קודם לפורעניות מהעבדים שהם הגרים, ואם כן למה קדם הוא לכולם, אלא על כרחך על שהתחיל בעצה תחלה (יפה תואר): **ובבה ובעמך.** אגל מכת הצפרדעים כתיב: **לאלוהיהם של אלו.** כי הם ידעו שיש ה' בעולם, אך ידעו הכלל שאין הקדוש ברוך הוא שופט בעולם רק מדה במדה, ולכך נתחכמו לדונם במים, כדמסיים והולך: **לאלוהיהם של אלו נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט נדונם בחרב.** כן צריך לומר, וכן הוא במסכת סוטה: **לא נדון אותם אלא במים.** כל הכן הילוד וגו': **אבל על אומה אחת מביא.** דבהאי קרא דמפורש בה שבועה בתורה דכתיב ולא יכרת כל בשר וגו', משמע טובא כולו כמו בימי נח (רש"ל): **אבל הם באים ונופלים לתוכן.** זהו תירון אחר שהוא שינוי מביא מדבר לעולם לעשות מקום היבשה כמו שהיה בימי נח, אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לעשות אותם, ולמד זה מדכתיב שם מעבור מי נח עוד על הארץ, דהיינו לעשות מקום היבשה דוקא (רש"ל): **שנאמר יגירוהו על ידי חרב.** רצה לומר שיגרום אל החרב: **מנת שועלים יהיו.** היינו המצריים, וקראם שועלים שכמו שהשועל חוזר לאחוריו אם מי רודף אחריו, כך המצרים חזרו לאחוריהם אם יכול הקדוש ברוך הוא לעשות להם מנת כוסם: **כי בדבר אשר זדו.** רצה לומר וזהו שנאמר כי בדבר אשר זדו וגו': **בקדרה שבשלו בו'.** דרש זדו מלשון ויזד יעקב נזיד:

וכי לא היה מכיר את יוסף. דלף על גב דמפרשינן דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה, הוי ליה למימר בפירוש כן, ולא לכתוב בלשון שאינו לפי האמת, ומשני רבי אבין שלפי שממה שכפר בטובת יוסף בא לכפור בה', ולגלויי לן הא מילתא השוה הלשון לכתוב כאן אשר לא ידע דומה למרך, שאמר שם ולא ידעתי את ה' (יפה תואר). והא דלא המיתו הקדוש ברוך הוא קודם שאמר לא ידעתי את ה', כמו שאמר במשל של רוגם, לפי שמדתו של הקדוש ברוך הוא אינו כמדת (מ"ו) [בשר ודם] אלא באשר הוא שם (תולדות נח): **בלומר היום אשר לא ידע את יוסף למחר בו'.** כלומר מעניין אשר לא ידע ממנך מה שאמר אחר כך לא ידעתי, וקרוב בעיני כי לשון כלומר היום אשר לא ידע בו', אינו מעיקר המדרש אלא דברי איזה מפרש (יפה תואר):

(ט) [יא] הוא התחיל בעצה תחלה. הלא בקללה מתחילין מן הקטן כדאיתא בבראשית רבה פ"ב, והכי נמי כתיב ובעמך ובכל עבדיך העם קודם לפורעניות מהעבדים שהם הגרים, ואם כן למה קדם הוא לכולם, אלא על כרחך על שהתחיל בעצה תחלה (יפה תואר): **ובבה ובעמך.** אגל מכת הצפרדעים כתיב: **לאלוהיהם של אלו.** כי הם ידעו שיש ה' בעולם, אך ידעו הכלל שאין הקדוש ברוך הוא שופט בעולם רק מדה במדה, ולכך נתחכמו לדונם במים, וכדמסיים והולך: **לאלוהיהם של אלו נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט נדונם בחרב.** כן צריך לומר, וכן הוא במסכת סוטה: **לא נדון אותם אלא במים.** כל הכן הילוד וגו': **אבל על אומה אחת מביא.** דבהאי קרא דמפורש בה שבועה בתורה דכתיב ולא יכרת כל בשר וגו', משמע טובא כולו כמו בימי נח (רש"ל): **אבל הם באים ונופלים לתוכן.** זהו תירון אחר שהוא שינוי מביא מדבר לעולם לעשות מקום היבשה כמו שהיה בימי נח, אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לעשות אותם, ולמד זה מדכתיב שם מעבור מי נח עוד על הארץ, דהיינו לעשות מקום היבשה דוקא (רש"ל): **שנאמר יגירוהו על ידי חרב.** רצה לומר שיגרום אל החרב: **מנת שועלים יהיו.** היינו המצריים, וקראם שועלים שכמו שהשועל חוזר לאחוריו אם מי רודף אחריו, כך המצרים חזרו לאחוריהם אם יכול הקדוש ברוך הוא לעשות להם מנת כוסם: **כי בדבר אשר זדו.** רצה לומר וזהו שנאמר כי בדבר אשר זדו וגו': **בקדרה שבשלו בו'.** דרש זדו מלשון ויזד יעקב נזיד:

[א, ח] "מֶלֶךְ חָדָשׁ", שֶׁעָמַד וְחִדֵּשׁ עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹתָיו. [שם] "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף", וְכִי לֹא הָיָה מַכִּיר אֶת יוֹסֵף, אָמַר רַבִּי אָבִין: מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁרָגַם אוֹהֲבוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ, אָמַר הַמֶּלֶךְ: הַתִּיזוּ אֶת רֹאשׁוֹ כִּי לְמָחָר יַעֲשֶׂה בִּי כָּךְ, לְכָךְ כָּתַב עָלָיו הַמִּקְרָא, כְּלוֹמַר הַיּוֹם "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף", לְמָחָר הוּא עָתִיד לוֹמַר (לקמן ה, ב) **"לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה' "**

ט [א, ט] "וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ", יהוּא הִתְחִיל בָּעֵצָה תְּחִלָּה לְכָךְ לָקָה תְּחִלָּה, הוּא הִתְחִיל בָּעֵצָה תְּחִלָּה, דִּכְתִיב "וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ וְגוֹ' ", וְהוּא לָקָה תְּחִלָּה, דִּכְתִיב (לקמן ז, כט) **"וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל עֲבָדֶיךָ". יט[א, י] "הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ", "לָהֶם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "לוֹ", אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר רַבִּי חֲנִינָא: אָמַר: בּוֹאוּ וְנִתְחַכְּמָה לֵאלֹהֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ, °נְדוֹנֵם בְּחֶרֶב, כְּבָר כְּתִיב** (ישעיה סו, טז) **"וּבְחַרְבּוֹ אֶת כָּל בָּשָׂר", לֹא נָדוֹן אוֹתָם אֶלָּא בְּמַיִם, שֶׁכָּךְ נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר** (שם נד, ט) **"אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ", וְהֵם אֵינָם יוֹדְעִים שֶׁעַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ אֵינוֹ מֵבִיא אֲבָל עַל אוּמָּה אַחַת מֵבִיא, וַעֲלֵיהֶם אֵינוֹ מֵבִיא אֲבָל הֵם בָּאִים וְנוֹפְלִים לְתוֹכָן, שֶׁנֶּאֱמַר** (תהלים סג, יא) **"יַגִּירֻהוּ עַל יְדֵי חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ", יא"כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ וְגוֹ' ", בַּקְּדֵרָה שֶׁבִּשְּׁלוּ בָּהּ נִתְבַּשֵּׁלוּ,**

וכי לא היה. למאן דאמר שאינו חדש ממש. ועיין תנחומא: **שרגם אוהבו.** בתנחומא וילקוט כאן הגירסא, שרגם איקונין של דוכס: **(ט) הוא התחיל בעצה.** סוטה י"א (ע"א), לקמן פרשה י סימן ג, ופרשה י"ח סימן ג: **נתחכמה לאלהיהם.** בתנחומא הגירסא למושיען וכו', וכאן חסר. והכי גרסינן בגמרא שם, נדונם באש כתיב (ישעיה סו, טו) כי באש ה' נשפט. וכתיב (שם טו) כי [הנה] ה' באש יבא, נדונם בחרב, כתיב ובחרבו וכו', סיפא דקרא הא"ל. והנה חז"ל סדרו הענין כמו שכתוב בפסוקים, ושמו בפי המצריים, שלא ידעו הפסוקים שאמרו הנביאים בדורות האחרונים, אך המצריים ידעו שמדתו לשלם מדה כנגד מדה, וכמו שאמרו בהדיא לקמן פרשה כ"ב סימן ח, ובאיר הציריס רבה פסוק אחזו לנו. וכן לקמן בפרק זו סימן י"ח בהדיא: **ועליהם אינו מביא.** ושם בגמרא הגירסא, אי נמי הוא איגו מביא, אבל הם באים ונופלים לתוכן וכו': **יגירוהו על ידי חרב.** יגיר וימשוך את מצרים, שנקראו שועלים, כמו שאמרו בשיר הציריס רבה שם, ולקמן פרשה כ"ב הא"ל. ומה שאמר על ידי חרב, מלשון חרבה ויבשה, על ידי שהפך היס לחרבה. ובילקוט תהלים ס"ג הגירסא, מנת שועלים, שעל יס. מלשון משטול ודרך. או כמו שכתוב (ישעיה מ, יב) מי מדד בשעלו מים: **בה נתבשלו.** בגמרא שם מסיים, מאי משמע דהאי זדו ליגגא דקדרה היא, דכתיב (בראשית כה, כט) ויזד יעקב נזיד, הייגו בקדרה, על פי מדה מ', שעל שהשליכו ילדי ישראל לתוך היאור להמיתם, על כן השליכם לתוך היס ומתו שם, וזהו דמיון הקדרה, וכמו שכתוב ביחזקאל כ"ד, ונדרש בפתיחה ה' דאיכה רבתי עיין שם, אך בשאר מקומות אין הכרח לפרש תיבת זדון, מלשון קדרה ובישול:

מתנות כהונה

למחר הוא עתיד לומר וכו'. ואשר לא ידע פירושו כמאן דאמר לעיל עשה עצמו כאלו לא ידע. וכן מצאתי בספר רבינו בחיי: **[ט] ובך ובעמך.** אגל מכת הצפרדעים כתיב בפרשת וארא: הכי גרסינן **לאלהיהם.** של אלו במה נידונם. נידונם בשם הנה ה' בשם יבא: **נדונם בחרב וכו'.** ועיין בפרק קמא דסוטה (דף י"א רוב פרשה זו). ולקמן ריש פרשה כ"ב: **עליהם אינו בו'.** פירש ועוד עליהם וכו': **בקדרה שבשלו בו'.** כלומר במים תשבו לאבדם והם עצמם נאבדו במים:

נחמד למראה

[ח] אמר רבי אבין משל לאחד שרגם אוהבו של מלך אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי לכך בתב וכו'. המדרש הזה קשה להולמו שהרי לא ראינו שהרגו אחר שאמר לא ידע את יוסף. ואדרבה הניחו הם שיאמר לא ידעתי את ה'. ואפשר לומר דרבי אבין סבירא ליה דקרא דכתיב וימת מלך מצרים דברים כפשטן שמת, ולא כמאן דאמר מלמד שנעטרע וכו'. ובזה אתא שפיר שבשביל שלא ידע את יוסף המיתו ה', ואם כן המשל דומה למשל, ופרעה אחר הוא שאמר לא ידעתי את ה' וד"ק:

אשר הנחלים

למחר הוא עתיד. כי הכתוב סיפר מתחלה התחלת רעתו, כי לא היה מכיר טובת האדם, ומזה באה באחרית לידי העדר הכרת ה' ברוך הוא גם כן, כי מסבה הזאת נצמח גם זה כי הכל אחד. וזהו המשל שאחר ששונא הכלל שאין הקדוש ברוך הוא שופט בעולם רק מדה במדה, ולכן התחכמו לדונם במים, שזה נשבע ה' שלא יהיה מבול בעולם, ובעונש אחר לא ידונם: **ועליהם.** זהו טעם אחר (מתנות כהונה). וזהו יגירהו ויסחבהו

מסורת המדרש

יח. סוטה דף י"ח. תוספתא סוטה פרק ד':

יט. סוטה דף י"ח. לקמן פרשה כ"ב. איר הציריס רבה פרשה ב' פסוק מ"ו. ילקוט תהלים רמז תפ"ג. ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ז:

כ. פסיקתא דר"כ פיסקא י' וס"ב:

אם למקרא

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ:
(שמות ה:ב)

וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְּפַרְדְּעִים:
(שמות ז:כט)

כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת כָּל בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי ה':
(ישעיה סו:טז)

כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלֶיךָ וּמִגְּעֶר בָּךְ:
(שם נד:ט)

יַגִּירֻהוּ עַל יְדֵי חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ:
(תהלים סג:יא)

עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים כִּי בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם:
(שמות יח:יא)

ידי משה

אמר רבי אבין. מילתא באנפי נפשי היא, ורוצה לתרץ סמיכות שלא ידע את יוסף ויאמר אל עמו, והוא מאמר אחד עד אמר רבי חייא אמר רבי סימון (לקמן סימן מ). ודוק:

שינוי נוסחאות

(ט) **בואו ונתחכמה לאלהיהם של אלו, נדונם בחרב.** במ"כ הגיה אחרי "של אלו": <במה נדונם, נדונם באש, "הנה ה' באש יבא", נדונם בחרב...> אבל משום מה המדפיסים לא הכניסוהו לתוך המדרש (כמו שעשו בכל הגהות מ"כ):

חידושי הרש"ש

[ט] **שנאמר יגירוהו על ידי חרב.** יתכן שמפרשו לשון חרבה, שעל ידי שדמו המצרים אשר רוח הקדים שם את היס לחרבה לכן בלו גם הם אחריהם, כדפירש שם הרמב"ן ז"ל, וסיפיה דקרא מנת שעלים דכתיב חסר, יש לפרש לפי זה שעלו של יס, ורצה לומר דיהיו המצריים מנת להם, ועיין לקמן ריש פרשה כב (סימן ח):

באור מהרי"פ

[ט] **יגירוהו על ידי חרב.** פירוש, שיהיו מגרירים ליס, על ידי חרב, שרצו שחרבו המיס, **מנת שועלים** זו מצרים, כאשר דרכו תכמינו ז"ל (שיר הציריס רבה ב, לג) אחזו לנו שועלים וגו' על תיקונים של מצרים:

אמרי יושר

[ט] **יגירוהו.** למבול. (ו)לעיל מיניה כתיב (תהלים סג, י), לשואה יבקשו נפשי יבאו בתחתיות (ה)ארץ, וזה על ידי שאמרו לריק חרבי, **מנת שועלים,** המצריים שהם שועלים קטנים, על ידי חרב בתמצעות תורב ויובש, ואיך יהיה זה, שמנת שעלו של יס יהיו: **קדרה שבישלו.** מדלא קאמר הזידו עליהם, פירשה מעניין מזיד ובישול:

ענף יוסף

(ט) [יא] **דכתיב ובבה ובעמך ובכל עבדיך.** והא דלא מייתי קרא דמקמיה גבי לפרדעים, דכתיב כהאי גוונא (פסוק כח) ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך וגו'. משום דבא להוכיח שבגופו התחילה הפורעניות וזה מוכח עפי מפסוק ובכה ובעמך וגו': **להם לא נאמר.** אף על גב דכל הפרשה

לקוטים

[ט] **נדונם בחרב וכו'.** [וא"ת איך אמר למילדות וכו' ולא יראת שיפרע ממנו בחרב. וי"ל דידע דאין אם מיס.] ועיין בחרב, דהכא ליכא מיס. וי"ל דידע דאין שליח וכו',

אָמַר רַבִּי חִיָּיא אָמַר רַבִּי סִימוֹן: כא"ג הָיוּ בְּאוֹתָהּ עֵצָה: בִּלְעָם, וְאִיּוֹב, וְיִתְרוֹ, בִּלְעָם שֶׁיָּעַץ נֶהֱרַג, אִיּוֹב שֶׁשְּׁתַק נִידּוֹן בְּיִסּוּרִין, יִתְרוֹ שֶׁבֵּרַח זָכוּ בָּנָיו וְיָשְׁבוּ בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית, דִּכְתִיב (דברי הימים־א ב, נה) "וּמִשְׁפְּחוֹת סֹפְרִים יֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שוּכָתִים הֵמָּה הַקֵּינִים הַבָּאִים מֵחֲמַת אָבִי בֵית רֵכָב", וּכְתִיב (שופטים א, טז) "וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי יְהוּדָה".

[א, י] "וְעָלָה מִן הָאָרֶץ", "וְעָלִינוּ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "וְעָלָה", אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: כְּאָדָם שֶׁמְּקַלֵּל עַצְמוֹ וְתוֹלֶה קְלָלָתוֹ בַּאֲחֵרִים, דָּבָר אַחֵר כב"וְעָלָה מִן הָאָרֶץ", כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בַּיְּרִידָה הַתַּחְתּוֹנָה הֵם עוֹלִים, רְאֵה מַה כְּתִיב "וְעָלָה מִן הָאָרֶץ", אָמַר דָּוִד: (תהלים מד, כו) "כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ", אוֹתָהּ שָׁעָה (שם שם כז) "קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ":

י [א, יא] "וַיָּשִׂימוּ עָלָיו", "עֲלֵיהֶם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "עָלָיו", תָּנָא דְּבֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר רַבִּי שִׁמְעוֹן: מְלַמֵּד שֶׁהֵבִיאוּ מַלְבֵּן וְתָלוּ בְּצַוָּארוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, שֶׁאִם הָיָה אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁאוֹמֵר לָהֶם: אִיסְטְנִיס אָנִי, *אוֹמְרִים לוֹ: כְּלוּם אִיסְטְנִיס אַתָּה מִפַּרְעֹה, [א, יא] "שָׂרֵי מִסִּים", דָּבָר שֶׁמְּשַׁמֵּשׁ עָלָיו לְבֵנִים,

[יב] **שלשה היו באותה העצה. קבלה היתה בידם (יפה תואר): בלעם שיעץ.** אין זה סותר למה שאמר לעיל שפרעה היה בעצה תחלה, שהסכמתו בעצה הוי ליה כיוצא: **נהרג.** ואף על גב דעל עצתו בשיטים נהרג, (איתא) [אפשר] דהא והא גרמי, ולפי זה הי שנים רבים. אבל בסדר הדורות כתב דאותו בלעם שיצא מת, ונתגלגל שנית בזמן דור המדבר, ונהרג בחרב בחלי ימיו, ונפרע ממנו מה שחטא בגלגול הקודם בהיותו יוצא פרעה, עד כאן: **איוב ששתק.** כמסופק אם הם ראויים לו לא, על כן נידון ביסורין, דכל איש בידו למחות ואינו מוחה נתפס עליו, ואפילו דאי מוחה לא הוו מקבלו מיניה, נתפס, דאי לפני ה' גלוי לפניו מי גלוי, וכדאיתא בפרק במה בהמה (שבת נה, א). (יפה תואר): **יתרו שברח.** שמיחה בדבר ורצה פרעה להרגו, וברח מלפניו לארץ מדין: **זכו בניו.** כלומר בני בניו: **ומשפחות סופרים.** היינו סנהדרין: **יושבי יעבץ.** תלמידי יעבץ שהיה אדם גדול בתורה: **תרעתים.** שהיו יושבים בשערי ירושלים, כדכתיב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: **שמעתים.** שמעתו מלות אביהם, שלוה להם שלא ישתו יין, כדכתיב בירמיה (לה, ו), (דבני) [דבבני] יונדב בן רכב משפטי קרח, והם היו מבני בניו של יתרו, כדמפרש המה הקינים: **סוכתים.** שהיו יושבין בסוכות, דכתיב (שם פסוק י) ונשב באהלים (רש"י): [יג] **ועלינו לא נאמר בו'.** ולא משמע להו לפרש כפשוטו, ועל ישראל בעל כרחנו, דהא משמע מן הקרא שלא רצו המצרים לתפוס אותם לשעבוד, לולי הסבה שיש לחוש ועלה מן הארץ, ומשום הכי פירשו דועלה מן הארץ אמצרים קאי, שישראל ילחמו בהם ויגרשום ליצד תחתם, ואם כן ועלינו מבעי ליה, לכן מפרש כאדם שמקלל כו' (רש"ח): **ותולה קללתו באחרים.** פירוש משום שלא יפתח פיו לשמן: **בל זמן שישראל בירידה התחתונה בו'.** ופירושו שעם היותו בירידה כעפר הארץ, יתעלה משם, ולכן נבקש תחבולה כנגדם פן ירבה, ולא יסתפקו בהכניעו והעבידו אותם (יפה תואר). או אפשר דועלה מן הארץ אינו דברי פרעה, אלא דברי רוח הקודש הם, ונחמה לישראל שלא ידאגו מגלות המר ושעבוד הקשה אשר שם פרעה, כי רפואה למכתם הוא, שכך המדה כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים (תולדות נח): (י) **[יד] עליהם לא נאמר בו'.** כך היה ראוי לומר עליהם, שאז היה פירושו שרי מסים על הרבים זה בקנאתם וזה בקנאתם, לכן פירשו עליו על פרעה, ופירוש שרי מסים דבר שמשים בו' כדי שיגדל על פרעה (יפה תואר): **מלבן.** בסוטה (יא, א ד"ה מלבן) פירש רש"י מלבן כעין דפוס שבו עושים הלבנים שממלאים אותם טיט ומחליקין, והיא לבנה, ותלו לו לפרעה: **אסטניס.** מפונק ואינו יכול לעשות מלאכה: **דבר שמשים עליו לבנים.** לשון שימה ממש, גורם כמו במדרש כאן, שכתוב וישימו עליו שרי מסים, שפירושו כל"ל שרי המסים שמו על פרעה, ולא פירש מה שמו, ודורש על פי מדת ממעל ודרך קצרה, וישימו עליו דבר שמשים. ומה שאמר עליו לבנים, למוד מעניו וסופו, שעיקר הכל הם הלבנים, והיינו המלבן שמשים לבנים, ושעל ידי כן ישראל גם כן ירבו לעשות לו לבנים. גם יתכן שדורש תיבת מסים על פי מדות הכ"ל, דבר שמשים:

אמר רבי סימון. בגמרא שם הגירסא, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי סימון. ועיין סנהדרין ק"ו (ע"א): **משפחות סופרים.** מה שכתב במתנות כהונה בשם רש"י, הוא בספרי סדר בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב המה הקינים וכו', המה בני יתרו שנקראו קינים, כמו שכתוב ובני קיני חותן משה. ומה שאמרו שלשה היו באותה עצה, על יתרו דייק ממה שכתוב עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו, משמע שידע מה שחטאו ומה שדברו מזה. ועל איוב כמו שאמרו בבראשית רבה פרשה כ"ז סימן ד, שהיה איוב במצרים אז, והיה יועץ שם, כמו שכתוב איוב ריש כ"ט בהדיא, ועל זה נאמר באיוב כ"א ט"ז י"ז עלת רשעים רחקה מני וגו', יבוא עלימו אידם חבלים יחלק באפו יהיו כתבן, כמו שכתוב אלל מצרים (שמות טו, ז) יאכלמו כקש. אך על בלעם צריך עיון, שהרי עניו בלעם ובלק היה בסוף ארבעים שנה במדבר. ובמדבר רבה פרשה כ סימן י איתא שלא היה זקן, וכמו שאמרו סנהדרין (ק"ט) [קו, ב] שנהרג בן שלשים ושלש שנה, וכאן חולק על זה וסובר שהיה זקן גדול. ומצאתי בפירוש תוספות על התורה בסוף סדר בלק, פסוק לך איעצך, שלשה היו באותה עצה וכו' עיין שם, וצריך עיון: **ועלה מן הארץ.** שמאחר שאמר ומוסף גם הוא על שונאינו, שנתיירא שיגרשו את המצרייס, אם כן היה לו לומר ועליו אלא כאדם כו': **הם עולים.** ופירשו אל מצרים הכשילם, שבסוף היה כן. ועיין לקמן פרשה כ"ה סימן ח, ועיין רש"י שם בסוטה: (י) **עליהם לא נאמר.** וכן הדקדוק שמבואר בגמרא שם, שנותם מבעי ליה: **של פרעה.** ויהי כל המאמר נמשך אל מה שכתב ויקם וכו' וישימו וגו' למען עניותו וגו', עיין רש"י בגמרא: **דבר שמשים עליו.** תיבת עליו ליתא בגמרא, ותיבת לבנים ליתא, ומסוגרת בשתי תלאי לבנה. וכן משמע ברש"י שם שאינו גורס שתי תיבות אלו. ובילקוט

[יב] שלשה היו באותה העצה. בלעם, איוב, יתרו. בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית, דכתיב "ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב", וכתיב "ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה". [א, י] "ועלה מן הארץ", "ועלינו" לא נאמר אלא "ועלה", אמר רבי אבא בר כהנא: כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, דבר אחר "ועלה מן הארץ", כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים, ראה מה כתיב "ועלה מן הארץ", אמר דוד: "כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו", אותה שעה "קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך".

י [א, יא] "וישימו עליו", "עליהם" לא נאמר אלא "עליו", תנא דבי רבי אלעזר בר רבי שמעון: מלמד שהביאו מלבן ותלו בצוארו של פרעה, שאם היה אחד מישראל שאומר להם: איסטניס אני, אומרים לו: כלום איסטניס אתה מפרעה, [א, יא] "שרי מסים", דבר שמשים עליו לבנים,

מתנות כהונה

יושבי יעבץ. גרסינן: **ובתיב סופרים.** והיינו סנהדרין. וכן **תרעתים** תרגום של שער תרע. על שם שסנהדרין יושבים בשער. כן פירש רש"י בפרק קמא דסוטה: **בל זמן שישראל בו'.** ולפי זה רוח הקודש אומרת ועלה מן הארץ: **[יד] הכי גרסינן דברי רבי אלעזר בן רבי שמעון.** וכן הוא בפרק קמא דסוטה: **מלבן.** פירש רש"י דפוס שעושין בו לבנים: **אסטניס.** מעונג ורך המעבד: **דבר שמשים.** רדוי של שומה שמרגילין ומשימין לעבודה אותו המלבן שתלו לו היה לישראל רדוי של השמה. למנאמב"ט בלע"ז:

אשד הנחלים

נהרג. על שחשב להרגם, **ואיוב ששתק** כמסופק אם המה ראוים או לא, על כן **נידון ביסורין,** למען יוסר על ספיקותיו ויזדכך לבו עוד, אך **יתרו** האמין בישראל ולא אבה ליעצם ברעה, על כן לבסוף נתגייר, כי היה בו התכונה הטובה לאהבתם, וזכו גם בניו בזה למעלה גדולה

חידושי הרש"ש

איוב ששתק נידון ביסורין. על כרחך זה לא אתיא כמאן דאמר לעיל בבראשית רבה פרשה מז ד, דבעלייתן מת, דהרי מי אחר יסורין מאה ארבעים שנה, ואם כן היה עצתו אחר היסורין. ואולי הכוונה כאן על יסורים שהיה לו בעת מיתתו, עיין מה כתבתי שם (ד"ה וגירה) בשם היפה מראה (ירושלמי סוטה פרק ה), ועיין עוד מה שכתבתי לקמן פרשה כח, ז (ד"ה ואחר): [יז] **דבר שמשים עליו לבנים.** עיין מתנות כהונה [שם] העתיק דברי רש"י ז"ל בסוטה (יא, א ד"ה שרי) כהווייתן, ובתוס כתב עליו הידי משה שלא דק, וקרוב לומר לפירוש רש"י דבר הוא מלשון דבר אחד לזור, מדברגא דאומתיה (כתובות יז, א). ולולא פירוש רש"י היה נראה לי פירוש הכתוב על דרך המדרש וישימו עליו שרי, (הארים השימו על פרעה), מסיס (דבר שמשים כו'), כי רבות מצינו במקרא שם סמוך ומוכן כמו נפרד, הרי בגלגוע (שמואל ב ח, כח) גמולי מחלב עתיקי משדים (ושעיה כח, ט):

ידי משה

[יז] **שרי מסים.** הוא דברי רבי אלעזר ברבי שמעון, והוא משמעות הכתוב מפשוטיה, אלא שרי מסים הוא דפוס של לבנים: **דבר שמשים עליו לבנים.** ולא אכסים, ויהיה פירושו וישימו על פרעה דפוס של לבנים הנקרא שרי מסים, וכן משמעות לשון רש"י (סוטה יא, א). ובעל מתנות כהונה לא דק בדברי רש"י ופירש מה שפירש:

מסורת המדרש

בא. סוטה י"א וש"נ. ילקוט ד"ה רמז אל"ף ע"ד:

בב. תנחומא כאן סימן י':

אם למקרא

ומִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שוּכָתִים הֵמָּה הַקֵּינִים הַבָּאִים מֵחֲמַת אָבִי בֵית רֵכָב:

(דברי הימים א ב:נה)

וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בַּנֶּגֶב עֲרַד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם:

(שופטים א:טז)

כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ:

(תהלים מד:כו-כז)

ענף יוסף

מדברת בלשון יחיד וקאי על העם ישראל. יש לומר דבכלל מה שהקשו להם מצינו ליה הוא שיכתוב גם כל הפרשה בלשון רבים, אלא למוד שיעמן של ישראל קאמר, וכיון דפתח בלשון יחיד נתחכמה לו כדי לרמוז על הקב"ה, סיים נמי בלשון יחיד (רי"ף): [יב] **איוב ששתק בו'.** בספר היסר איתא שאמר איוב כמוד בעיני המלך יעמה. ובזוהר סדר בא איתא וכד קס פרעה עלייהו דישראל בעא למקטלא לון, אמר ליה איוב לא, אלא טול ממונן ואלוט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטיל לון, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך בההוא דינא ממש תהא דאין, מה כתיב ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו וגו', במה דאיהו דן ביה אתדן, עד כאן לשונו:

[שם] "לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם", לְמַעַן עַנּוּת פַּרְעֹה בְּסִבְלוֹתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. [א, יא] "וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה", רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר: שֶׁמְּסַכְּנוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן, וְחַד אָמַר: שֶׁמְּמַסְכְּנוֹת אֶת בּוֹנֵיהֶם, שֶׁכָּל הָעוֹסֵק בִּבְנִין מִתְמַסְכֵּן, וְרַבָּנָן אָמְרִי: בָּתֵּי אוֹצָרוֹת, כְּמָה דְתֵימָא (ישעיה כב, טו) "לֵךְ בֹּא אֶל הַסֹּכֵן הַזֶּה". [א, יא] "אֶת פִּתֹם וְאֶת רַעַמְסֵס", רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר: "פִּתֹם" שְׁמָהּ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ רַעַמְסֵס, שֶׁרֹאשׁוֹן מִתְרוֹסֵס, וְחַד אָמַר "רַעַמְסֵס" שְׁמָהּ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ פִּתֹם, שֶׁרֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן פִּי תְהוֹם בּוֹלְעוֹ:

יא [א, יב] "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ", "כֵּן רָבוּ וְכֵן *פָּרְצוּ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ", אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבַשַּׁרְתָּן "כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ". [א, יב] "וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ דוֹמִין יִשְׂרָאֵל בְּעֵינֵיהֶן כְּקוֹצִים. [א, יג] "וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ", רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר: בְּפֶה רַךְ, רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אוֹמֵר: בִּפְרִיכָה, וְכֵן עָשׂוּ לְכָל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, כָּל מַה שֶׁעָשׂוּ הַלְּבֵנִים בְּיוֹם רִאשׁוֹן שָׂמוּ עֲלֵיו לְגֹזְרָה שֶׁיַּעֲשֶׂה כְּנֶגְדָּן בְּכָל יוֹם וָיוֹם. [א, יד] "וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה וְגוֹ'", בַּתְּחִלָּה [שם] "בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים", וּלְבַסּוֹף [שם] "בְּכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה", וּלְבַסּוֹף [שם] "אֵת כָּל עֲבֹדָתָם".

חידושי הרד"ל

[יא] **וכן עשו לכל אחד מישראל** כו'. תסר כאן פתלת המאמר, והוא כבמדבר רבה סוף פרשה טו. ובילקוט כאן מדילו וכרשם תנחומא (וכמו שכתבתי בהערה שספר במדבר הוא תנחומא): **ולבסוף אתי כל עבודתם** כו'. ומפרש בתנחומא ולא סימן ט שמשיה גומר מלאכתו בטיט ולבנים אמר לו לא ילקוט לי ירק בקש לי מים (ומש כתוב דדרש ליה מלשון עבודתם בשדה. אבל יותר נכון פרשכא דדרש ליה מכל עבודתם). ועיין בתלמיד רבה פרשה פ, ב, מאחר שהיה גומר מלאכתו היה אומר לו עדור כו' בקש כו':

חידושי הרש"ש

שמסכנות את בוניהם. טעות סופר, וצריך להיות שממסכנות את בעליהן, וכן הוא בגמרא סוטה (יא, ב):

אמרי יושר

[ז] **ראשון מתרוסס.** הרגישו, כי הרי רעמסס בעוה"ר היתה מקודם, ומזכרה לעיל (בראשית מז יא), לכך פירשוהו מתרוסס, וזה סובר שהעליון טופל, ומלן דאמר פי תהום בולעו סובר שהתחתון היה טופל. גם הרגישו, כי שמות הערים לא יקראו רק אחר הבנין:

מסורת המדרש

בג. סוטה דף י"ח. במדבר רבה פרשה ט"ו. תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג. ילקוט כאן רמז קס"ב:

אם למקרא

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת לֵךְ בֹּא אֶל הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת: (ישעיה כב:טו)

ידי משה

ויבן ערי מסכנות וכו' שמסכנות את בעליהן. פירוש, שנסתכנו מלרייס לעבוד ביס:

שינוי נוסחאות

(יא) "כן רבו וכן פרצו" לא נאמר. ברוב הספרים איתא "כן רבו וכן פרו...", רק בד' וילנא כתבו "פרצו", וכן הוא במהדורת שנאן, וכן נראה נכון ע"פ לשון הפסוק:

זרע אברהם

[יא] **כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ.** יש לתת טעם למה היה הריבוי תחת הטיעוי ולא שכר אחר. ונראה לי על פי פשוטה, לפי שתכלית הטיעבוד היה שיחדכנו בטיעבוד מזהמתם שיקבלו התורה, כמו שאמר הכתוב למשה וזה לך האות בלאתם תעבדון את האלהים אל ההר הזה, זהו קבלת התורה בהר סיני, ועל ידי הטיעוי וקושי הטיעבוד יגלו ישראל קודם זמנם שנחדכנו בזמן מועט כל כך כמו שהיה זמן רב, וידוע מאמר חכמינו ז"ל שאין הקביה שורה על ישראל בפחות משנים ריבוא, ואם היה חסר אחד בלבד לא היה יכולים לקבל התורה, ואם כן זה שאמר כאשר יענו אותם, וזו מחדכנו בזמן מועט שיכולים לגאת ממלרים לקבל התורה אף קודם זמנם, הוכרח הקב"ה להפרות ולהרבות אותם שיהיה שם ריבוא שיכולים לקבל התורה שיהיה השכינה שורה עליהם בשעת מתן תורה, וקל להבין:

שהמלבן הוא הדבר שמשימין עליו הלבנים, והשרים הממונים על שימת המלבן על האנשים, שמו עליו על פרעה המלך: **למען ענות פרעה בסבלותם של ישראל.** בשביל סבלותם של ישראל שיטו שכם לסבול: **רב ושמואל.** קאי על כל בנייים של כל אדם: **חד אמר שמסכנות את בעליהם.** שפעמים נופל מן הבנין ומת: **וחד אמר שממסכנות.** שמביא את האדם לידי עניות, ועוד שנולמת בו עין הרע שבני אדם מתקנאים בו ומבקשים רעתו: **לך בא אל הסוכן הזה.** שהוא גזבר הממונה על האוצרות: **ראשון ראשון מתרוסס.** כשהיו בונין קצת היה מתרוסס ונופל, וחוזרין ובונין והוא נופל: **פי תהום בלעו.** שנבלע בארץ: **(יא) כן רבו וכן פרצו לא נאמר.** כן לריך לומר. כלומר דלא הוי ליה לכתוב ירבה ויפרוץ לשון עתיד, אלא לשון עבר רבה ופרץ (רש"ל): **רוח הקודש מבשרתן.** לישראל ואומר למלרים אין מועיל לכם שעבודכם כן ירבה וכן יפרוץ, ולפי זה פירוש כן ירבה באמת ירבה, מלשון כן בנות ללפתך דובבות (ועיין מזרחי): **שהיו דומין בעיניהם כקוצים.** פירש רש"י היה דומה להם כאילו עיניהם מלאים קוצים, ברואתם את ישראל פריס ורביס: **בקוצים.** דרש ויקוצו לשון קוצים: **[טו] בפה רך.** פירש רש"י (משוס) [משכוס] בדברים ובשכר עד שהרגילוס לעבודה. ובמדבר רבה פרשה ט"ו, קבן את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה, היינו דכתיב ויעבידו מלרים את בני ישראל בפרך, בפה רך, נעל סל ומגריפה מי היה רואה פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים, ולא היה עושה, מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן, לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שחשבה העמיד עליהם נוגשים ואמר להם חשבו את הלבנים, מיד עמדו ומנו אותם, ואמר להם כזה אתם מעמידין בכל יום ויום כו': **בפריכה.** פירש רש"י בשברון גוף ומתנים, שהקשו להעמים עליהם מתכונת הלבנים אשר עשו ביום ראשון שהיו בחזקת כחם, ועוד שהפליגו לעשות ליאהב בעיני פרעה שהיה עמהם ומלבן בעוארו, כדלעיל: **ובן עשו לכל אחד מישראל.** נלמד מפסוק ואת מתכונת הלבנים תתנו כו': **בתחלה בחמר ובלבנים כו'.** דודאי בחומר ובלבנים פירושה דעבודה קשה היא, אמנם מה שאמר ובכל עבודה בשדה הוא ענין אחר, והיינו כל מין עבודה קשה שבשדה כגון חפירות בורות וחריסה ודומיהם. ומה שאמר **את כל עבודתם.** ענין נוסף הוא, וכאילו אמר ואת כל עבודתם. ועיין בראשית רבה פרשה כ"ו, מאחר שהיה גומר מלאכתו היה אמר ליה עדור כו' בקש כו':

שמסכנות את בעליהן. שלפעמים נופל מן הבנין ומת. ממסכנות שמביא את האדם לידי עניות, לשון רש"י בגמרא. ושניהם על פי מדת ממעל, ובגמרא הגירסא בשניהם בעליהן: **הסובן הזה.** וסיפא דקרא, על שבנא אשר על הבית, שהיה ממונה על אוצרות בית המקדש, כמו שאמרו ויקרא רבה פרשה ה סימן ג: **את פיתום ואת רעמסס.** שניהם סוברים שהשני שמות הם של מדינה אחת, אלא דפליגי איזה הוא שם הענין ואיזה הוא הכינוי. דהנה שם רעמסס מפורש בסוף ויגש, (בראשית מז, יא) בארץ רעמסס, הרי שהוא שם ארץ שכולל ערים הרבה. וכאן כתוב ערי מסכנות את פיתום ואת רעמסס, הרי שרעמסס שם עיר, והם שני כתובים מכחישים, מהה ט"ו, והכריעו שבאמת הוא מדינה וארץ, שיש לה שני שמות אלו. ופירושו שבנו בארץ רעמסס ופיתום ערי מסכנות הרבה: **רעמסס.** נוטריקון ראשון מתרוסס. ופירש רש"י בגמרא כשהיו בונים קצת היה מתרוסס ונופל וכו'. וגירסת הערוך ראשון מתמסמס: **פי תהום בולעו.** נבלע בארץ. שכוונת פרעה היתה רק להרבות עליהם העבודה, על כן בחר במקומות לחיס אלו, שבנין כבד נבלע בארץ, וילטרכו לבנות לעולם. ובזה חולקים זה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שנראה, היינו הרסיסה, אך פי התהום אינו נראה. וזה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שישנו תמיד בעולם, אך הרסיסה אינו אלא סבה מקרית. ובמכילתא פרשת בשלח פסוק לפני פי החירות, לשעבר היתה נקראת פיתום, שנאמר ערי מסכנות לפרעה את פיתום כו', חזרו להקראות פי החירות, שהיא מאחרת לעובדיה. ונראה לי שדורש כן ממה שכתוב (שמות יד, ב) ושובו ויחנו לפני פי החירות, משמע שכבר חנו שם, ועתה ישבו לחנות שם, והלא מקומם היה ברעמסס ופיתום, על כן דורש שפי החירות הוא פיתום ורעמסס: **(יא) רוח הקדש מבשרתן.** אומר למלרים אין מועיל לכם. כן ירבה תמיד וכן יפרוץ. רש"י בגמרא: **ישראל בעיניהם בקוצים.** תיבת ישראל אינו בגמרא, ולא בילקוט. וכן נראה מלשון רש"י (סוטה יח, א ד"ה ויקוצו) שפירש כאלו עיניהם וגופם מלא קוצים, ברואתם ישראל פריס ורביס. וכמו שאמרו במדבר רבה פרשה כ סימן ג ויקן מואב. שהיו רואים עצמן כקוצים בפניהם, וכן כאן: **בפה רך.** עיין לקמן פרשה ה סימן י"ח, ועיין במדבר רבה פרשה ט"ו סימן כ, ובתנחומא בהעלותך, ותבין דברי רבי אלעזר: **ולבסוף את כל עבודתם.** תיבות אלו ליתא בגמרא, ובילקוט. והגירסא בגמרא את כל עבודתם וגו', אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן שהיו מחליפין:

מתנות כהונה

למען ענותו. לפרעה בשביל סבלותם של ישראל שישראל שיטו שכם לסבול. ועיין שוב כל הענין עד אחרבע גזירות בפרק קמא דסוטה: **[יא] בעיניהם בקוצים.** גרסינן: **בקוצים.** היה דומה להם כאלו עיניהם מלאים קוצים ברואתם את ישראל פריס ורביס. כקוצים ומה לא כפשוטו בחייהם מקרא קצר שהיה לו לומר ויקוצו בחייהם כמו קלתי בחיי:

אשר הנחלים

בעליהם. העוסקים בזה מרוב העמל והיגיעה, הוא בסכנה. וזה כמו שאמר להלן פי תהום בולעו, לפי שהיה במעמקי הארץ: **[יא] רוח הקודש מבשרתן.** יחפצו לענותם כן אבטיח וגוזר עליהם על להבא שירבו עוד: **בפה רך.** בתחלה, כמו שאמר לעיל שגם על המלך תלו מלבן, למען ידמו כי זה

מלאכת אנשים לנשים. כגון חריסה וזריעה וכיון: **ומלאכת נשים לאנשים.** כגון כביסה ואפיה ובישול וטויה, כדאיתא בהדיא בתנחומא ויצא: **מודה רבי אלעזר בפריכה.** פירש רש"י הלי בפרך בתרא ודאי פריכה היא, דהכתיב וימררו, אבל בפרך קמא סבירא להו בפה רך, דאם לא כן תרתי למה לי, אלא תחלה בפה רך ולבסוף בפרך: (יב) **ארבע גזירות גזר בו'.** היינו אחד וימררו את חייהם, ובכלל זה מה שלא היו יגעים בבתיהם והיו יגעים על האדמה. שגעים אם בן הוא והמיתן אותו. שלא כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, כדלקמן בפרשה כ"ו. ארבע מפרש לקמן פרשה ה' ויצא פרעה ביום ההוא לא תאספון לתת תבן לעם וגו'. ועיין בקבלת רבה פסוק עיר קטנה (יפה תואר). אבל בעל מתנות כהונה מונה הארבע גזירות בפרשה ה', עבודת פרך, והשלכת בניה ליאור, ושחיטת הבניה, ולקושש קש: **והיו ישנים על הארץ.** והודיענו זה שגם זה היה למעטן מפריה ורביה: [טז] **דרש רבי עקיבא בשבר נשים צדקניות בו'.** בחזית פסוק מדלג על ההריס, אמר בזכות אבות ואמהות נתקבל הקץ, ולקמן בויקרא רבה פרשה ל"ב בזכות ארבע דברים נגאלו שלא שינו את שמם כו', ושם פרשה ג' איתא יש אומרים בזכות יעקב, ויש אומרים בזכות אמהות, ויש אומרים בזכות שבט לוי, ויש אומרים בזכות נשים כשרות, ודברים רבה פ"ב (סי' כג) אמר מתוך חמשה דברים נגאלו כו', עיין שם: **בשבר נשים צדקניות בו'.** שלף על פי שיעד ה' לפרעתם, כאומרו ואחר כך יצאו ברכוש גדול, היינו לסוף ארבע מאות שנה, אבל בזכות שנתחדש דלג על הקץ, כי לא היו במצרים אלא מאתים ועשר שנה (יפה תואר). ומביא דרש זה לכאן, אגב דמייתי שהיתה כוונת פרעה להפרים איש מאשתו שלא יפרו וירבו, מייתי גם כן מה שעשו נשים לדקניות והפרו ובטלו את מחשבות פרעה הרשע: **הקדוש ברוך הוא מזמן להם דגים קטנים.** נלמד מפסוק זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם (תולדות נח): **דגים קטנים.** שמפרין ומרבין כל גופו של אדם, כדאיתא בפרק אין מעמידין (עבודה זרה כט, א), וגם כן מטוררים התאוה ומרבים הזרע: **אצל בעליהם.** בשדה: **ושופתות.** כשמושיבין הסיר על גבי כירה קרי ליה שפיתה (רש"י): **אחת של חמין.** לרחון רגלי בעליהן בשדה, וטוד לחממם מלינתם שהיו יגעים על האדמה כדלעיל:

מהו [א, יד] "**אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ**", **רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כד מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מַחֲלִיפִין מְלֶאכֶת אֲנָשִׁים לְנָשִׁים וּמְלֶאכֶת נָשִׁים לַאֲנָשִׁים, אָמַר רַבִּי אוּיָא: מוֹדֶה רַבִּי אֶלְעָזָר שֶׁהוּא בִּפְרִיכָה:**

יב ד' גְּזֵירוֹת גָּזַר פַּרְעֹה עֲלֵיהֶם, בַּתְּחִלָּה גָּזַר וְצִוָּה לַנּוֹגְשִׁין שֶׁיִּהְיוּ דוֹחֲקִין בָּהֶן כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ עוֹשִׂין הַסְּכוּם שֶׁלָּהֶן, וְלֹא יִהְיוּ יְשֵׁנִין בְּבָתֵּיהֶם, וְהוּא חָשַׁב לְמַעֲטָן מִפְּרִיָּה וּרְבִיָּה, אָמַר: מִתּוֹךְ שֶׁאֵינָן יְשֵׁינִין בְּבָתֵּיהֶם אֵינָן מוֹלִידִין, אָמְרוּ לָהֶן הַנּוֹגְשִׁים: אִם אַתֶּם הוֹלְכִין לִישֹׁן בְּבָתֵּיכֶם, עַד שֶׁאָנוּ מְשַׁלְּחִין אַחֲרֵיכֶם בַּבֹּקֶר הַיּוֹם עוֹלֶה לְשֶׁעָה וְלִשְׁתַּיִם וְאֵין אַתֶּם מַשְׁלִימִין אֶת הַסְּכוּם שֶׁלָּכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (לקמן ה, יג) "**וְהַנֹּגְשִׁים אָצִים לֵאמֹר וגו'**", **וְהָיוּ יְשֵׁנִין עַל הָאָרֶץ, אָמַר לָהֶן הָאֱלֹהִים: אֲנִי אָמַרְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבִיהֶם שֶׁאֲנִי מַרְבֶּה בָּנָיו כַּכּוֹכָבִים, דִּכְתִיב** (בראשית כב, יז) "**כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה וגו'**", **וְאַתֶּם מִתְחַכְּמִים לָהֶן שֶׁלֹּא יִרְבּוּ, נִרְאֶה אֵיזֶה דָּבָר עוֹמֵד, אוֹ שֶׁלִּי אוֹ שֶׁלָּכֶם, מִיָּד** [א, יב] "**וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אוֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וגו'**". **דָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא: כה בִּשְׁכַר נָשִׁים צִדְקָנִיּוֹת שֶׁהָיוּ בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וּמָה עָשׂוּ, בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ הוֹלְכוֹת לִשְׁאוֹב מַיִם, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַמֵּן לָהֶם דָּגִים קְטַנִּים בְּכַדֵּיהֶן וְשׁוֹאֲבוֹת מֶחֱצָה מַיִם וּמֶחֱצָה דָּגִים, וּמוֹלִיכוֹת אֵצֶל בַּעֲלֵיהֶן וְשׁוֹפְתוֹת לָהֶם שְׁתֵּי קְדֵרוֹת, אַחַת שֶׁל חַמִּין וְאַחַת שֶׁל דָּגִים, וּמַאֲכִילוֹת אוֹתָן וּמַרְחִיצוֹת אוֹתָן וְסָכוֹת אוֹתָן וּמַשְׁקוֹת אוֹתָן,**

(יב) **ארבע גזירות.** מפסוק ט' עד פסוק ט"ו גזירה ראשונה של עבודת פרך. ומפסוק ט"ו עד פסוק כ"ב גזירה שניה להרוג הזכרים, על ידי המילדות, ומבואר בסימן הסמוך. ופסוק כ"ב ויצו פרעה גזירה שלישית, להשליך הבנים ליאור, ומבואר ב סימן י"ח. ובסוף סדר שמות ויצו פרעה גזירה רביעית, שלא לתת תבן, וכמו שאמרו לקמן פרשה ה ריש סימן י"ח זו גזירה רביעית, ועיין לקמן סוף פרשה ו, וריש פרשה כ"ו, ושם מפורשים שלשה גזירות הראשונות: **והנוגשים אצים.** כלו מעשיכם וגו' כאשר בהיות התבן, ומה בא ללמד במה שכתב כאשר בהיות התבן, והרי זה בא ללמד ומנלא למד, שבהיות התבן היו גם כן אומרים כלו מעשיכם, מדה י"ב: **והרבה ארבה.** וסיפא דקרא, את זרעך ככוכבי השמים: **ובאשר יענו אותו.** היינו מהטוטה, כמו שכתוב (בראשית לא, ט) אם תענה את בנותי, כפירוש רש"י שם כמו שאמרו (יומא עד, ב) וירא את עניו (דברים כו, ז), זו פרישות דרך ארץ: **דרש רבי עקיבא.** בסוטה י"א (ע"ב) הגירסא רבי טוירא, ונכתב בלידו ספרים אחרים רבי עקיבא. ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב מאמר רבי שילא באופן אחר: **ומוליכות אצל בעליהן.** כי מחמת שהיו משוקעים בצרתם בעבודתם לא היו פוגים כלל לנשותיהם, על כן תחלה היו מרחיצות וסכות אותן, ואחר כך מאכילות ומשקות, ומקרבים לבבם לפנות אליהם. ובגמרא הגירסא ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן. וכאן בשיבוש, ובגמרא בגירסא מתוקנת:

מסורת המדרש

בד. לקמן פרשה י"ח. ויקרא רבה פרשה ל"ז. תנחומא סדר וילא סימן ט':

בה. סוטה דף י"א. יומא דף ע"ה. ילקוט כאן רמז קס"ג. ילקוט בשלח רמז רמ"ה. ילקוט יחזקאל רמז של"ד:

אם למקרא

וְהַנֹּגְשִׁים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן:
(לקמן ה:יג)

כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם וְיָרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו:
(בראשית כב:יז)

אמרי יושר

[יב] **ארבע גזירות גזר עליהם.** גרלה שמגיינם כך, בתחלה וימררו את חייהם בחומר ובלבנים. עוד בכל עבודה בשדה. עוד בכל עבודתם אשר עבדו, דהיינו מלאכת אנשים לנשים תולות הכח ולא יכולות, ומלאכת נשים לאנשים בליסה וכישול, והוא בזיון וגדול. עוד רביעי, בפרך, בפריכה ודוחק, דהיינו שלא יהו ישנים בבתיהם אלא על המלאכה, כדי שלא יעסקו בפריה ורביה, דמודה רבי אלעזר של סוף היה בקושי. לו מגיינם אחד, כל הבן הילוד. שגיים, הטבידו בם. שלישית, גזר על שבט לוי שפנוי היה תכבד העבודה עליהם ויעשו בה. רביעית, שלא יתנו להם תבן, כדאיתא בסוף הפרשה (פרשה ה, יח) ולא פרעה ביום ההוא זו גזרה רביעית. וכנגדן ארבעה כוסות רמז לשמחה, גם ההסיבה רמז לחירות מהם, כוס אחת. ישועות תרי. אשא חד. ובשם ה' אקרא ההלל, כדאיתא לעיל סוף פרשה ושב (ב"ר פח, ה), ואמרו להלן בפרשת ואלא סוף פרשה ו' (סימן ד) ארבעה לשונות של גאולה כנגד ארבעה גזרות. לו כמו שאמר להלן פרשה כ"ו (סימן ח) על ויבא עמלק, חד אמר

ידי משה

[יב] **ארבע גזירות גזר פרעה.** מכאן עד (פסקא טו) כל הארבע גזירות, דוק ותשכח:

הגהות הרש"ש

[יב] ומאכילות אותן ומרחיצות בה. בגמרא סוטה פסחל, מרחיצות, פסבא, מאכילות, מעקות, ועיין רמב"ם פרק ה' מהלכות דיעות הלכה ב:

באור מהרי"פ

[יא] **מלאכת אנשים לנשים וכו'.** פירוש, חריסה וזריעה. **ומלאכת נשים לאנשים.** כגון אפיה ובישול כביסה, וכן הובא בתנחומא: [יב] **חמש גזרות וכו'.** ויש גורסין ארבע, ועיין יפה תואר (תולדות נח. ומכאן (לות יב, לות יג, לות לד) עד פרשה ה' (סימן יח) מונה המדרש הארבע גזרות. ועיין מתנות כהונה סוף פרשה ו' (סימן ד), שם מונה הארבע גזרות: **בתחלה גזר וצוה לנוגשיו.** היא הגזירה הראשונה:

אור לישרים

מלאכת אנשים לנשים וכו'. פירוש, חריסה וזריעה. **ומלאכת נשים לאנשים.** כגון אפיה ובישול כביסה, וכן הובא בתנחומא: [יב] **חמש גזרות וכו'.** ויש גורסין ארבע, ועיין יפה תואר (תולדות נח. ומכאן (לות יב, לות יג, לות לד) עד פרשה ה' (סימן יח) מונה המדרש הארבע גזרות. ועיין מתנות כהונה סוף פרשה ו' (סימן ד), שם מונה הארבע גזרות: **בתחלה גזר וצוה לנוגשיו.** היא הגזירה הראשונה:

מתנות כהונה

הכי גרסינן **מהו את כל עבודתם אשר עבדו בפרך רבי שמואל בו' עד לאנשים אמר רבי אויא בו'. מודה רבי אלעזר.** שאמר בפרך הראשון. פירוש בפה רך מודה זה בפרך השני ודאי פירושו **פירובה** פירוש שברון הגוף ומתניס שהרי כתיב וימררו כן פירש רש"י בפרק קמא דסוטה. ועיין עוד במדבר רבה פרשה ט"ו: [יב] **שהם פרים ורבים.** כלומר שמפני שאף על פי שהיה מפרים בין אנשים לנשים כדלעיל לא הועיל והיו פרים ורבים לכן הולרך לגזור על הזכרים כי לולא זה טוב לו לגזור שיפרשו מדרך ארץ ולא שיגזור גזירה מגונה כזו לשפוך דם נקי: **דרש רבי עקיבא בו'.** עיין כל זה עד **בשראה שהם** בפרק קמא דסוטה: **דגים קטנים.** כדאמרינן בעלמא שמברין את הגוף ומרבים זרע:

אשד הנחלים

שהיו מחליפים. שזהו דבר שאינו מורגל, על כן הוא מפרך הגוף: [יב] **ובאשר יענו.** כי ענוי הוא מתשמיש, כמאמר רבותינו ז"ל (יומא עז, א): **דגים קטנים.** שעל ידי אכילתן יתעוררו להזדקק להן אף בין שפתים, בין שפיתת הקדירות, מקום שהיו מביאין להם מאכלם, כי לא

לא שלוחי מגזרה ראשונה [שנאמר] וימררו, ולא שקטתי מגזרה שניה אם בן הוא והמיתן אותו. וגרלה שהן הפוכות, והגירסא (במדרש דלקמן פר' כו, ח) יהיה להפך, ובהכי אתי מרים שהיתה סיבת גאולה שהופיעה דברים נגד אביה ואמרה גזרתך קשה משל פרעה, שהוא לא גזר אלא על הזכרים. ולא נחתי מגזרה אלישית כל הבן הילוד כו', ויבא רגז ירלה גזרת תבן לא יתן להם. או ארבע בחיות, בחיות הסבלות בגוף, בחיות הבזיון בנפש מעבודתה, הרויחו נוסף כבוד על ידי הגאולה ביד חזקה, גם בחיות היותם עם לאל.